

Stalin, J.W.

Over dialectisch en historisch materialisme

www.MinisterieVanPropaganda.org

OVER DIALECTISCH EN HISTORISCH MATERIALISME

Het dialectisch materialisme is de wereldbeschouwing van de Marxistisch-Leninistische partij. Zij wordt dialectisch materialisme genoemd, omdat haar benaderen van de natuurverschijnselen, haar methode van bestudering van de natuurverschijnselen, haar methode om deze verschijnselen te leren kennen **dialectisch**, en haar verklaring van de natuurverschijnselen, haar begrip van de natuurverschijnselen, haar theorie **materialistisch** zijn.

Het historisch materialisme is de uitbreiding van de stellingen van het dialectische materialisme tot de studie van het maatschappelijke leven, de toepassing van de stellingen van het dialectische materialisme op de levensverschijnselen van de maatschappij, op de studie van de maatschappij, op de studie van de geschiedenis van de maatschappij.

Wanneer zij hun dialectische methode karakteriseren, beroepen Marx en Engels zich gewoonlijk op Hegel, als de filosoof, die de fundamentele trekken van de dialectiek heeft geformuleerd. Dit betekent evenwel niet, dat de dialectiek van Marx en Engels volkomen dezelfde is als die van Hegel. In werkelijkheid hebben Marx en Engels aan de dialectiek van Hegel slechts haar „rationele kern” ontleend, de Hegeliaanse idealistische bolster verworpen en de dialectiek verder ontwikkeld, om haar een modern-wetenschappelijke vorm te geven.

„Mijn dialectische methode, zegt Marx, is volgens haar grondslag niet alleen verschillend van de methode van Hegel, zij is rechtstreeks het tegendeel daarvan. Voor Hegel is het proces van het denken, dat hij zelfs onder de naam van „idee” in een zelfstandig subject verandert, de demiurg (schepper) van de werkelijkheid, die slechts de uiterlijke verschijning daarvan vormt. Bij mij is daarentegen het ideële niets anders dan het in het mensenhoofd omgezette en overgezette materiële” (1).

Wanneer zij hun materialisme karakteriseren, beroepen Marx en Engels zich gewoonlijk op Feuerbach, als de filosoof, die het materialisme in zijn rechten heeft hersteld. Dit betekent evenwel niet, dat het materialisme van Marx en Engels volkomen hetzelfde is als het materialisme van Feuerbach. In werkelijkheid hebben Marx en Engels aan het materialisme van Feuerbach alleen zijn “fundamentele kern” ontleend, het tot een wetenschappelijk-filosofische theorie van het materialisme verder ontwikkeld en zijn idealistische en religieus-ethische aankleefsels overboord geworpen. Het is bekend, dat Feuerbach, die in hoofdzaak materialist was, zich tegen de naam “materialisme” verzette. Engels verklaarde meer dan eens, dat Feuerbach „ondanks de (materialistische) grondslag in de overgeleverde idealistische banden bevangen bleef”, dat het „werkelijke idealisme van Feuerbach aan het licht treedt, zodra wij tot zijn godsdienstfilosofie en ethica komen”(2). “Dialectiek” komt van het Griekse woord “dialego”, wat een gesprek voeren, polemiseren betekent. Onder „dialectiek” verstond men in de Oudheid het zoeken van de waarheid, door de

tegenstrijdigheden in het oordeel van de tegenstander bloot te leggen en deze tegenstrijdigheden te overwinnen. In de Oudheid waren enige filosofen van mening, dat het blootleggen van de tegenstrijdigheden in het denken en de botsing van de tegenstrijdige meningen het beste middel was om de waarheid te ontdekken. Deze dialectische denkwijze werd later tot de natuurverschijnselen uitgebreid en werd zo tot de dialectische methode om tot kennis van de natuur te geraken: een methode, die de natuurverschijnselen beschouwde als eeuwig in beweging zijnde en zich veranderende en de ontwikkeling in de natuur als het resultaat van de ontwikkeling van de tegenstrijdigheden in de natuur, als het resultaat van de inwerking op elkaar van de tegenstrijdige krachten in de natuur.

De dialectiek is in haar grondslag lijnrecht tegengesteld aan de metafysica.

1. De Marxistische dialectische wordt gekenmerkt door de volgende fundamentele trekken:

a) In tegenstelling tot de metafysica beschouwt de dialectiek de natuur niet als een toevallige opeenhoping van los van elkaar staande, geïsoleerde en niet van elkaar afhankelijke voorwerpen en verschijnselen, maar als één samenhangend geheel, waarin de voorwerpen en verschijnselen organisch met elkaar verbonden, van elkaar afhankelijk zijn en elkaar vooronderstellen.

Derhalve meent de dialectische methode, dat men geen enkel verschijnsel in de natuur kan begrijpen, als men het geïsoleerd, buiten verband met de omringende verschijnselen neemt, want elk willekeurig verschijnsel op elk willekeurig gebied van de natuur kan tot een zineloosheid worden, als men het buiten verband met de omringende verhoudingen, los daarvan beschouwt en omgekeerd, elk willekeurig verschijnsel kan worden begrepen en gemotiveerd, als men het beschouwt in zijn onverbreekelijk verband met de omringende verschijnselen, in zijn afhankelijkheid van de verschijnselen die het omringen.

b) In tegenstelling tot de metafysica, beschouwt de dialectiek de natuur niet als een toestand van rust en onbeweeglijkheid, van stilstand en onveranderlijkheid, maar als een toestand van onafgebroken beweging en verandering, van onafgebroken vernieuwing en ontwikkeling, waar steeds iets ontstaat en zich ontwikkelt, steeds iets te gronde gaat en zijn tijd overleeft.

Derhalve eist de dialectische methode, dat de verschijnselen niet alleen zullen worden beschouwd uit het gezichtspunt van hun onderlinge samenhang en onderlinge afhankelijkheid, maar ook uit het gezichtspunt van hun ontstaan en vergaan.

Voor de dialectische methode is niet datgene in de eerste plaats van belang, wat op het gegeven ogenblik stevig schijnt, maar reeds begint af te sterven, doch datgene wat ontstaat en zich ontwikkelt, zelfs indien het er op het gegeven ogenblik niet stevig uitziet, want voor de dialectische methode is alleen datgene onoverwinnelijk, wat ontstaat en zich ontwikkelt.

„De gehele natuur, zegt Engels, bevindt zich vanaf het kleinste tot aan het grootste, van de zandkorrels tot aan de zonnen van de protisten (3) tot aan de mens, in een eeuwig ontstaan en vergaan, in een onafgebroken vloeien, in rusteloze beweging en verandering" (4). Derhalve neemt de dialectiek, zoals Engels zegt, „de dingen en hun afbeeldingen in de begrippen, in wezen in hun verband, in hun aaneenschakeling, in hun beweging, in hun ontstaan en vergaan" (5).

c) In tegenstelling tot de metafysica, beschouwt de dialectiek het ontwikkelingsproces niet als een eenvoudig proces van groei, waarin de kwantitatieve veranderingen niet tot kwalitatieve (6) veranderingen voeren, maar als een ontwikkeling, die van onbetekenende en verborgen kwantitatieve veranderingen overgaat naar zichtbare veranderingen, naar fundamentele veranderingen, naar kwalitatieve veranderingen, waarin de kwalitatieve veranderingen niet geleidelijk, maar snel, plotseling, in de vorm van een sprongsgewijze overgang van de ene toestand naar de andere optreden, hetgeen niet toevallig, maar wetmatig geschiedt, als het resultaat van de opeenhoping van onmerkbaar en geleidelijke kwantitatieve veranderingen.

Derhalve oordeelt de dialectische methode, dat men het ontwikkelingsproces niet moet opvatten als een cirkelgang, niet als een eenvoudig herhalen van de afgelegde weg, maar als een voortschrijdende beweging, als een beweging in opwaarts gaande lijn; als een overgang van de oude kwalitatieve toestand naar een nieuwe kwalitatieve toestand, als een ontwikkeling van het eenvoudige naar het ingewikkelde, van het lagere naar het hogere.

„De natuur, zegt Engels, is de proef op de dialectiek en wij moeten erkennen, dat de moderne natuurwetenschap voor deze proef een uiterst rijk, dagelijks toenemend materiaal heeft geleverd en dat zij daarmee heeft bewezen, dat het in de natuur, in laatste instantie, dialectisch en niet metafysisch toegaat, dat zij zich niet eeuwig in dezelfde kring voortbeweegt, maar een werkelijke geschiedenis doormaakt. Hier moet in de eerste plaats Darwin worden genoemd die aan de metafysische natuurbeschouwing een geweldige schok heeft toegebracht door zijn ontdekking, dat de gehele tegenwoordige organische natuur, planten en dieren en daarmee ook de mens, het product is van een gedurende miljoenen jaren voortgezet ontwikkelingsproces" (7) De dialectische ontwikkeling karakteriserende als de overgang van kwantitatieve veranderingen naar kwalitatieve veranderingen, zegt Engels:

„In de fysica is iedere verandering een omslag van de kwantiteit in de kwaliteit het gevolg van kwantitatieve veranderingen van de in het lichaam voorhanden of daaraan toegevoerde hoeveelheid beweging in de een of andere vorm. Zo heeft b.v. de temperatuur van het water de eerste tijd geen invloed op de vloeibaarheid daarvan, maar bij de verhoging of verlaging van de temperatuur van het vloeibare water breekt er een moment aan, dat deze cohesie-toestand zich

wijzigt en het water in het ene geval in damp en in het andere in ijs verandert. Zo is er een bepaald minimum stroomsterkte voor nodig, om de platinadraad van de elektrische gloeilamp te doen gloeien, zo heeft ieder metaal zijn eigen gloeien smeltpunt; zo heeft iedere vloeistof haar eigen, bij een gegeven druk vaststaand vries en kookpunt — voor zover onze middelen het ons veroorloven, om de betreffende temperatuur te doen ontstaan; zo heeft tenslotte elk gas zijn kritieke punt, waar druk en afkoeling het tot druppels, vloeibaar doen worden. . . . De zogenaamde constanten van de fysica (8) zijn voor het merendeel niet anders dan namen van knooppunten, waar de kwantitatieve wijziging, toevoer of onttrekking van beweging een kwalitatieve verandering teweeg brengt in de toestand van het betreffende lichaam — waar dus de kwantiteit in de kwaliteit omslaat" (9).

Verder, overgaand tot de chemie, vervolgt Engels:

„Men kan de chemie de wetenschap noemen van de kwalitatieve veranderingen van de lichamen ten gevolge van een veranderde kwantitatieve samenstelling. Dat wist Hegel zelf reeds. Nemen wij de zuurstof: als zich hier, in plaats van zoals gewoonlijk twee atomen, drie atomen tot een molecule verenigen, dan hebben wij ozon een lichaam dat door reuk en werking zeer duidelijk van de gewone zuurstof verschilt. En wat is er niet te zeggen van de verschillende verhoudingen, waarin zuurstof zich met stikstof of met zwavel verbindt en waarvan elk een van alle andere kwalitatief verschillend lichaam vormt!” (10).

En tenslotte zegt Engels bij zijn kritiek op Dühring, die uit alle macht tegen Hegel te keer gaat, maar tegelijk heimelijk aan hem de bekende stelling ontleent, dat de overgang uit het rijk van de wereld zonder gevoel, naar het rijk van het gevoel, uit het rijk van de anorganische wereld in dat van het organische leven, een sprong is in een nieuwe toestand:

„Dat is geheel de Hegelse knooplijn van maatverhoudingen, waar louter kwantitatieve toeneming of afneming op bepaalde knooppunten een **kwalitatieve sprong** veroorzaakt, b.v. het verwarmen of afkoelen van water, waar het kookpunt en het vriespunt de knopen zijn, waar zich de oorsprong in een nieuwe agregatie-toestand onder normale druk voltrekt, waar dus kwantiteit in kwaliteit omslaat" (11).

d) In tegenstelling tot de metafysica gaat de dialectiek hiervan uit, dat aan de natuurvoorwerpen, aan de natuurverschijnselen, innerlijke 'tegenstrijdigheden' zijn en zijn, want zij allen hebben hun negatieve en hun positieve verleden en hun toekomst, hun afstervende en hun zich ontwikkelende kant; dat de strijd tussen deze tegenstellingen, de strijd tussen het oude en het nieuwe, tussen het afstervende en het ontstaande, tussen het ondergaande en zich ontwikkelende, het innerlijk gehalte vormt van het ontwikkelingsproces, het innerlijk gehalte van de omslag van kwantitatieve veranderingen in kwalitatieve veranderingen.

Derhalve oordeelt de dialectische methode, dat het ontwikkelingsproces van het lagere naar het hogere niet verloopt op de wijze van een harmonische ontwikkeling van de verschijnselen, maar op de wijze van het blootleggen van de tegenstrijdigheden. die aan de voorwerpen, de verschijnselen eigen zijn, op de wijze van de „strijd“ van de tegenstrijdige tendenties, die op de grondslag van deze tegenstrijdigheden werkzaam zijn.

„In de eigenlijke zin is de dialectiek het bestuderen van de tegenstrijdigheden **in het wezen van de voorwerpen zelf**“ (12)

En verder:

„De ontwikkeling is de „strijd“ van de tegenstellingen“ (13).

Dat zijn in het kort de fundamentele trekken van de Marxistische dialectische methode.

Het is niet moeilijk te begrijpen, welk een ontzaglijk grote betekenis de uitbreiding van deze stellingen van de dialectische methode op de studie van het maatschappelijk leven en van de geschiedenis van de maatschappij heeft, van welk een ontzaglijk groot belang de toepassing van deze stellingen op de geschiedenis van de maatschappij, op de praktische werkzaamheid van de partij van het proletariaat is.

Als er op de wereld geen geïsoleerde verschijnselen bestaan, als alle verschijnselen met elkaar zijn verbonden en elkaar vooronderstellen, dan is het duidelijk, dat men ieder maatschappelijk stelsel en iedere maatschappelijke beweging in de geschiedenis moet beoordelen, niet uit het gezichtspunt van de „eeuwige gerechtigheid“ of van een andere willekeurige vooropgezette idee, zoals de historici dit niet zelden doen, maar uit het gezichtspunt van de omstandigheden, die dit stelsel en deze maatschappelijke beweging hebben doen ontstaan en waarmede zij zijn verbonden.

Het slavenhouders-stelsel is onder de moderne verhoudingen een zinloosheid, een tegennatuurlijke ongerijmdheid. Het slavenhouders-stelsel onder de verhoudingen van het in ontbinding verkerende stelsel van de primitieve gemeenschap is een volkomen begrijpelijk en wetmatig verschijnsel, daar het stap vooruit betekent, vergeleken met het stelsel van de primitieve gemeenschap.

De eis van de burgerlijk-democratische republiek was onder de verhoudingen van het bestaan van het tsarisme en van de burgerlijke maatschappij, laat ons zeggen in 1905 in Rusland, een volkomen begrijpelijke, juiste en revolutionaire eis, want de burgerlijke republiek betekende toen een stap vooruit. De eis van de burgerlijk-democratische republiek is onder de tegenwoordige omstandigheden in de U.S.S.R. een onzinnige en contrarevolutionaire eis, want vergeleken met de Sovjetrepubliek is de burgerlijke republiek een stap achteruit. Alles hangt af van de omstandigheden, van de plaats en de tijd.

Het is te begrijpen, dat zonder zulk een **historische behandeling** van de maatschappelijke verschijnselen, het bestaan en de ontwikkeling van een wetenschap van de geschiedenis niet mogelijk is, want alleen zulk een behandeling behoedt deze wetenschap er voor, tot een chaos van toevalligheden en een opeenstapeling van de meest dwaze fouten te worden.

Verder. Als de wereld in onafgebroken beweging en ontwikkeling verkeert, als het afsterven van het oude en het aangroeien van het nieuwe een wet van de ontwikkeling is, dan is het duidelijk, dat er geen „onwrikbare" maatschappelijke toestanden, geen „eeuwige beginselen" van de particuliere eigendom en de uitbuiting, geen „eeuwige ideeën" van de onderwerping van de boeren aan de landheren, van de arbeiders aan de kapitalisten meer bestaan.

Het kapitalistische stelsel kan dus door het socialistische stelsel worden vervangen evenals het kapitalistische stelsel in zijn tijd het feodale stelsel heeft vervangen.

Men moet zich dus niet oriënteren op de lagen van de maatschappij, die zich niet verder ontwikkelen, al zijn zij ook op het huidige ogenblik een overheersende kracht, maar op de lagen, die zich ontwikkelen, die een toekomst hebben al zijn zij ook op het huidige ogenblik geen overheersende kracht.

In de jaren 'tachtig van de vorige eeuw, in het tijdperk van de strijd van de Marxisten tegen de narodniki, was het proletariaat in Rusland een onbetekenende minderheid, vergeleken met de individuele boeren, die de overweldigende meerderheid van de bevolking uitmaakten. Maar het proletariaat ontwikkelde zich als klasse, terwijl het boerendom als klasse uiteenviel. En juist omdat het proletariaat zich als klasse ontwikkelde, oriënteerde de Marxisten zich op het proletariaat. En zij hebben zich niet vergist, want het is bekend, dat het proletariaat later van een onbetekenende kracht tot een historische en politieke kracht van de eerste rang is uitgegroeid.

Men moet dus, om zich in de politiek niet te vergissen, vóóruit zien en niet achteruit.

Verder. Als de omslag van langzame kwantitatieve veranderingen in snelle en plotselinge kwalitatieve veranderingen een wet van de ontwikkeling is, dan is het duidelijk, dat de revolutionaire omwentelingen, die door de onderdrukte klassen worden voltrokken, een volkomen natuurlijk en onvermijdelijk verschijnsel zijn.

De overgang van het kapitalisme naar het socialisme en de bevrijding van de arbeidersklasse van de kapitalistische onderdrukking kan dus niet worden verwezenlijkt langs de weg van langzame veranderingen, niet langs de weg van hervormingen, maar alleen door de kwalitatieve verandering van het kapitalistische stelsel, langs de weg van de revolutie.

Men moet dus, om zich in de politiek niet te vergissen, een revolutionair zijn, en geen reformist.

Verder. Als de ontwikkeling verloopt door het blootleggen van de innerlijke tegenstrijdigheden, door de botsing van de tegenstrijdige krachten op de grondslag van deze tegenstrijdigheden, teneinde deze tegenstrijdigheden te overwinnen, dan is het duidelijk, dat de klassenstrijd van het proletariaat een volkomen natuurlijk en onvermijdelijk verschijnsel is.

Men moet dus de tegenstrijdigheden van de kapitalistische orde niet verdoezelen, maar ze blootleggen en afwickelen, de klassenstrijd niet temperen, maar hem tot het einde toe doorzetten.

Men moet dus, om zich in de politiek niet te vergissen, een onverzoenlijke proletarische klassenpolitiek voeren en geen reformistische politiek van de harmonie van de belangen van het proletariaat en de bourgeoisie, geen compromis-politiek van het „ingroeien" van het kapitalisme in het socialisme.

Zó staat de zaak met de Marxistische dialectische methode, als men haar neemt in toepassing op het maatschappelijk leven, in toepassing op de geschiedenis van de maatschappij.

Wat betreft het Marxistische filosofische materialisme, dit is wat zijn grondslag betreft, lijnrecht tegengesteld aan het filosofisch idealisme.

2. Het Marxistische filosofische materialisme gekenmerkt door de volgende fundamentele trekken.

a) In tegenstelling tot het idealisme, dat de wereld als de belichaming van de „absolute idee", van de „wereldgeest", van het „bewustzijn" beschouwt, gaat het filosofische materialisme van Marx hiervan uit, dat de wereld volgens haar aard **materieel** is, dat de veelvormige verschijnselen in de wereld verschillende soorten van de zich bewegende materie zijn, dat de onderlinge samenhang en de onderlinge afhankelijkheid van de verschijnselen, die door de dialectische methode wordt vastgesteld, de wetmatigheden van de ontwikkeling van de zich bewegende materie zijn, dat de wereld zich volgens de wetten van de beweging van de materie ontwikkelt en generlei „wereldgeest" van node heeft.

„De materialistische natuurbeschouwing, zegt Engels, betekent eenvoudig de opvatting van de natuur als datgene wat zij is, zonder enigerlei toevoeging van buiten" (14).

Als hij de materialistische opvatting van den filosoof uit de Oudheid, Heraclitus aanroert, volgens wie „de wereld de eenheid van alles is, door geen godheid en geen mens geschapen, maar zij was, zij is en zal een eeuwig levend vuur zijn, wetmatig ontvlammend en wetmatig uitdovend", dan zegt Lenin: „Een zeer goede uiteenzetting van de beginselen van het dialectische materialisme" (15)

b) In tegenstelling tot het idealisme, dat beweert, dat slechts ons bewustzijn reëel bestaat, dat de materiële wereld, het zijn, de natuur, slechts in ons bewustzijn, 'in onze gevoelens, voorstellingen, begrippen bestaan, — gaat het Marxistische filosofische materialisme hiervan uit, dat de materie, de natuur, het zijn, een objectieve realiteit is, die buiten en onafhankelijk van ons bewustzijn bestaat, dat de materie het primaire is, daar zij de bron is van de gevoelens, de voorstellingen, het bewustzijn, en dat het bewustzijn het secundaire, het afgeleide is, daar het de weerspiegeling van de materie, de weerspiegeling van het zijn is, dat het denken het product is van de materie, die in haar ontwikkeling een hoge trap van volmaaktheid heeft bereikt en wel het product van de hersenen, die het orgaan van het denken zijn; dat men daarom het denken niet van de materie kan scheiden, als men niet tot een grove fout wil vervallen.

„Het belangrijkste vraagstuk van de gehele filosofie; zegt Engels, is het vraagstuk van de verhouding van het denken tot het zijn, van de geest tot de natuur" ... „Naar gelang deze vraag op deze of gene wijze werd beantwoord, splitsten de filosofen zich in twee grote kampen zij die vasthielden aan de oorspronkelijkheid van de geest tegenover de natuur... vormden het kamp van het **idealisme**. De anderen, die de natuur als het oorspronkelijke beschouwden, behoren tot de verschillende scholen van het **materialisme** (16). En verder:

„De stoffelijke, met de zintuigen waarneembare wereld, waartoe wij zelf behoren, is het enige werkelijke... . Ons bewustzijn en denken, hoe bovenzinnelijk het ook schijnt, is het product van een stoffelijk lichaamsdeel, de hersenen. de materie is niet een product van de geest, maar de geest is zelf slechts het hoogste product van de materie" (17).

Het vraagstuk van de materie en het denken aanroerend zegt Marx:

„**Men kan de gedachte niet scheiden van een materie, die denkt.** De materie is het subject van alle veranderingen" (18).

Het Marxistische filosofische materialisme karakteriserend, zegt Lenin:

„Het materialisme erkent in het algemeen het objectieve werkelijke zijn (de materie), onafhankelijk van het bewustzijn, van het gevoel, van de ervaring... Het bewustzijn is slechts de weerspiegeling van het zijn, in het beste geval zijn bij benadering juiste (adequate, ideaal-nauwkeurige) weerspiegeling" (19).

En verder:

„De materie is datgene, wat door zijn werking op onze zinnen gevoel voortbrengt; de materie is de objectieve, ons in het gevoel gegeven werkelijkheid De materie, de natuur, het zijn, het fysieke, is het primaire en de geest, het bewustzijn, het gevoel, het psychische het secundaire" (20).

„Het wereldbeeld is het beeld, hoe de materie zich beweegt en hoe „**de materie denkt**“ (21). „De hersenen zijn het orgaan van het denken“ (22).

c) In tegenstelling tot het idealisme, dat de mogelijkheid van de kennis van de wereld en van haar wetmatigheid betwist, dat niet gelooft in de betrouwbaarheid van ons weten, geen objectieve waarheid erkent en meent, dat de wereld vol is van „dingen op zich zelf“, die door de wetenschap nooit kunnen worden gekend, gaat het Marxistische filosofische materialisme hiervan uit, dat de wereld en haar wetmatigheden zeer wel kenbaar zijn, dat onze kennis van de wetten van de natuur, getoetst aan de ervaring, aan de praktijk, betrouwbare kennis is, die de betekenis van objectieve waarheden heeft, dat er in de wereld geen onkenbare dingen zijn, maar dat er alleen dingen zijn die nog niet worden gekend, die door de krachten van de wetenschap en de praktijk zullen worden blootgelegd en gekend.

Bij zijn kritiek op de stelling van Kant en van andere idealisten over de onkenbaarheid van de wereld en van de onkenbare „dingen op zich zelf“, schreef Engels, tot verdediging van de bekende stelling van het materialisme over de betrouwbaarheid van onze kennis:

„De meest afdoende weerlegging van deze, evenals van alle andere filosofische grillen is de praktijk, namelijk het experiment en de industrie. Wanneer wij de juistheid van onze opvatting van een natuurverschijnsel kunnen bewijzen, doordat wij het zelf tot stand brengen, het uit zijn voorwaarden doen ontstaan, het bovendien dienstbaar laten worden aan onze doeleinden, dan is het gedaan met Kants onvatbaar „ding op zich zelf“. De in de planten- en dierenlichamen gevormde chemische stoffen bleven zulke „dingen op zich zelf“, totdat de organische chemie hen de een voor, de ander na, begon te vervaardigen; daarmee werd „het ding op zich zelf“ een ding voor ons, zoals b.v. de verfstof uit de meekrap, de alizarine, die wij niet meer op het land in de meekrapwortels laten groeien, maar veel goedkoper en eenvoudiger uit koolteer produceren. Het zonnestelsel van Copernicus was driehonderd jaren lang een veronderstelling, waarop men honderd, duizend, tienduizend tegen één kon wedden, maar toch altijd een veronderstelling. Toen Leverrier echter uit de door dit stelsel gegeven feiten niet slechts de noodzakelijkheid van het bestaan van een onbekende planeet, maar ook de plaats berekende, waar deze planeet aan de hemel moest staan en toen Gallileï deze planeet daarna werkelijk vond, toen was het stelsel van Copernicus bewezen“ (23).

Lenin, die Bogdanow, Bazarow, Joesjkewitsj en andere aanhangers van Mach en fideïsme (de reactionaire theorie, die het boven de wetenschap stelt) beschuldigt en de bekende stelling van het materialisme verdedigt, dat onze wetenschappelijke kennis van de wetmatigheid in de natuur betrouwbaar is, dat de wetten van de wetenschap objectieve waarheid zijn, zegt in dit verband:

„Het moderne fideïsme verwerpt geenszins de wetenschap, het verwerpt alleen de „buitensporige aanspraken" van de wetenschap en wel de aanspraak op objectieve waarheid. Als er een objectieve waarheid bestaat (zoals de materialisten menen), als alleen de natuurwetenschap, die de buitenwereld in de „ervaring" van de mens weerspiegelt, in staat is, om ons de objectieve waarheid te geven, dan wordt ieder fideïsme onvoorwaardelijk verworpen" (24). Dat zijn in het kort de kenmerkende trekken van het Marxistisch filosofisch materialisme.

Het is gemakkelijk te begrijpen van welk een ontzaglijk grote betekenis de uitbreiding van de stellingen van het filosofische materialisme op de studie „van het maatschappelijk leven, op de studie van de geschiedenis van de maatschappij is, van welk een ontzaglijk grote betekenis de toepassing van deze stellingen op de geschiedenis van de maatschappij, op de praktische werkzaamheid van de partij van het proletariaat is.

Als de samenhang van de natuurverschijnselen en hun wederzijdse afhankelijkheid wetmatigheden van de ontwikkeling van de natuur zijn, dan vloeit hieruit voort, dat de samenhang en de wederzijdse afhankelijkheid van de verschijnselen van het maatschappelijk leven eveneens geen toevalligheid, maar wetmatigheden van de ontwikkeling van de maatschappij zijn.

Het maatschappelijk leven, de geschiedenis van de maatschappij is dus niet meer een opeenhoping van „toevalligheden", want de geschiedenis van de maatschappij wordt tot een wetmatige ontwikkeling van de maatschappij en het onderzoek van de geschiedenis van de maatschappij wordt tot een wetenschap.

De praktische werkzaamheid van de partij van het proletariaat moet dus berusten, met op de vrome wensen van „uitblinkende persoonlijkheden", niet op de eisen van het „verstand", de „algemene moraal" enz., maar op de wetmatigheden van de ontwikkeling van de maatschappij, op het onderzoek van deze wetmatigheden.

Verder. Als wij de wereld kunnen kennen en onze kennis van de wetten van de ontwikkeling van de natuur betrouwbare kennis is, die de betekenis van de objectieve waarheid heeft, dan volgt hieruit, dat het maatschappelijke leven, de ontwikkeling van de maatschappij, eveneens gekend kunnen worden en dat de gegevens van de wetenschap over de wetten van de ontwikkeling van de maatschappij betrouwbare gegevens zijn, die de betekenis van objectieve waarheid hebben.

De wetenschap van de geschiedenis van de maatschappij kan dus, ondanks heel de ingewikkeldheid van de verschijnselen van het maatschappelijk leven, tot eenzelfde exacte wetenschap worden als, laat ons zeggen, de biologie; tot een wetenschap die in staat is, om de wetten van de ontwikkeling van de maatschappij voor praktische toepassing te gebruiken.

De partij van het proletariaat moet zich dus in haar praktische werkzaamheid niet door deze of gene toevallige motieven laten leiden, maar door de wetten van de ontwikkeling van de maatschappij, door de praktische gevolgtrekkingen uit deze wetten.

Het socialisme wordt dus, van een droom over een betere toekomst van de mensheid, tot een wetenschap. De verbinding van de wetenschap en de praktische werkzaamheid, de verbinding van de theorie en de praktijk en hun eenheid moeten dus tot de leidster worden van de partij van het proletariaat.

Verder. Als de natuur, het zijn, de materiële wereld het primaire, en het bewustzijn, het denken het secundaire, het afgeleide is, als de materiële wereld een objectieve werkelijkheid is, die onafhankelijk van het bewustzijn der mensen bestaat en als het bewustzijn de weerspiegeling van deze werkelijkheid is, dan volgt hieruit, dat het materiële leven van de maatschappij, haar zijn, eveneens het primaire, en het geestelijk leven het secundaire, het afgeleide is, dat het materiële leven van de maatschappij een objectieve werkelijkheid is, die onafhankelijk van de wil van de mensen bestaat en dat het geestelijke leven van de maatschappij de weerspiegeling van deze objectieve werkelijkheid, de weerspiegeling van het zijn is.

De bron van het tot stand komen van het geestelijke leven van de maatschappij, de bron van het ontstaan van de maatschappelijke ideeën, de maatschappelijke theorieën, de politieke opvattingen, de politieke instellingen, moet men dus niet in de ideeën, „ de theorieën, opvattingen, politieke instellingen zelf zoeken, maar in de voorwaarden van het materiële leven van de maatschappij, in het maatschappelijke zijn, welks weerspiegeling deze ideeën, theorieën, opvattingen enz. zijn.

Als men dus in de verschillende perioden van de geschiedenis van de maatschappij verschillende maatschappelijke ideeën, theorieën, opvattingen, politieke instellingen waarneemt, als wij onder het slavenhouders-stelsel deze maatschappelijke ideeën, theorieën, opvattingen, politieke instellingen ontmoeten, onder het feodalisme andere, onder het kapitalisme weer andere, dat moet dit niet worden verklaard door de „natuur", niet door de „aard" van de ideeën, de theorieën, de opvattingen, de politieke instellingen zelf, maar door de verschillende voorwaarden van het materiële leven van de maatschappij in de verschillende perioden van de maatschappelijke ontwikkeling.

Zoals het zijn van de maatschappij, zoals de voorwaarden van het materiële leven van de maatschappij zijn, zo zijn ook haar ideeën, theorieën, politieke opvattingen, politieke instellingen.

In verband hiermee zegt Marx:

„Het is niet het bewustzijn van de mensen, dat hun zijn bepaalt, maar omgekeerd hun maatschappelijk zijn, dat hun bewustzijn bepaalt" (25).

Om zich dus in de politiek niet te vergissen en niet in de toestand van ijdele dromers te geraken, moet de partij van het proletariaat bij haar werkzaamheid niet uitgaan van abstracte „beginselen van het menselijk verstand", maar van de concrete voorwaarden van het materiële leven van de maatschappij, als de beslissende kracht van de maatschappelijke ontwikkeling; niet van de goede wil van „grote mannen", maar van de reële behoeften van de ontwikkeling van het materiële leven van de maatschappij.

Het schipbreuk lijdten van de utopisten, met inbegrip van de narodniki, de anarchisten en de sociaalrevolutionairen, wordt o.a. hierdoor verklaard, dat zij de primaire rol van de voorwaarden van het materiële leven van de maatschappij in de ontwikkeling van de maatschappij niet erkenden, daardoor tot idealisme vervielen en hun praktische werkzaamheid niet op de grondslag van de ontwikkelingsbehoeften van het materiële leven van de maatschappij opbouwden, maar onafhankelijk daarvan en daartegen in, op de grondslag van „ideale plannen" en „allesomvattende ontwerpen", die los stonden van het reële leven van de maatschappij.

De sterkte en de levenskracht van het Marxisme-Leninisme liggen hierin besloten, dat het in zijn praktische werkzaamheid juist van de ontwikkelingsbehoeften van het materiële leven van de maatschappij uitgaat en zich nooit van het reële leven van de maatschappij losmaakt.

Er volgt uit de woorden van Marx evenwel niet, dat de maatschappelijke ideeën, theorieën, politieke opvattingen, politieke instellingen niet van belang zijn voor het leven van de maatschappij, dat zij geen terugwerkende kracht uitoefenen op het maatschappelijk zijn, op de ontwikkeling van de materiële levensvoorwaarden van de maatschappij. Wij spraken hier tot nu toe slechts over de **oorsprong** van de maatschappelijke ideeën, theorieën, opvattingen, politieke instellingen, over hun **ontstaan**, over het feit dat het geestelijke leven van de maatschappij de weerspiegeling is van de voorwaarden van haar materiële leven. Wat betreft de **betekenis** van de maatschappelijke ideeën, theorieën, opvattingen, politieke instellingen, wat betreft hun rol in de geschiedenis, het historische materialisme ontkent deze alleen niet, maar legt integendeel de nadruk op de belangrijke rol en betekenis daarvan in het leven van de maatschappij, in de geschiedenis van de maatschappij.

Er komen maatschappelijke ideeën en theorieën van verschillende soort voor. Er zijn oude ideeën en theorieën, die hun tijd hebben overleefd en die de belangen van de afstervende krachten van de maatschappij dienen.

Hun betekenis ligt hierin, dat zij de ontwikkeling van de maatschappij, haar vooruitgang, remmen. Er bestaan nieuwe, vooruitstrevende ideeën en theorieën, die de belangen van de vooruitstrevende krachten van de maatschappij dienen. Hun betekenis ligt hierin, dat zij de ontwikkeling van de maatschappij, haar vooruitgang, vergemakkelijken, waarbij zij een des te grotere betekenis

verkrijgen, naar gelang zij de ontwikkelingsbehoeften van het materiële leven van de maatschappij nauwkeuriger weerspiegelen.

Nieuwe maatschappelijke ideeën en theorieën ontstaan slechts, nadat de ontwikkeling van het materiële leven van de maatschappij deze voor nieuwe taken heeft gesteld. Maar nadat zij ontstaan zijn, worden zij een hoogst belangrijke kracht, die het vervullen van de nieuwe taken vergemakkelijkt. Hier blijkt dan ook juist de geweldige organiserende, mobiliserende en reorganiserende betekenis van de nieuwe ideeën, nieuwe theorieën, nieuwe politieke opvattingen, nieuwe politieke instellingen. Nieuwe maatschappelijke ideeën en theorieën, ontstaan welbeschouwd juist daarom, omdat zij voor de maatschappij noodzakelijk zijn, omdat zonder hun organiserend, mobiliserend en reorganiserend werk de vervulling van de rijp-geworden taak van de ontwikkeling van het materiële leven van de maatschappij **niet mogelijk** is. Ontstaan op de grondslag van de nieuwe taken, die door de ontwikkeling van het materiële leven van de maatschappij zijn gesteld, banen de nieuwe maatschappelijke ideeën en theorieën zich een weg, worden zij het bezit van de volksmassa's, mobiliseren zij hen, organiseren zij hen tegen de afstervende krachten in de maatschappij en vergemakkelijken zo het ten val brengen van de afstervende krachten in de maatschappij, die de ontwikkeling van het materiële leven van de maatschappij remmen.

Zo werken de maatschappelijke ideeën, theorieën, politieke instellingen, die op de grondslag van de rijp geworden taak van de ontwikkeling van het materiële leven van de maatschappij, van de ontwikkeling van het maatschappelijk zijn, ontstaan zijn, daarna zelf op het maatschappelijk zijn, op het materiële leven van de maatschappij in en scheppen zij de noodzakelijke voorwaarden om de rijp geworden taak van het materiële leven van de maatschappij volledig te vervullen en haar verdere ontwikkeling mogelijk te maken. In verband hiermee zegt Marx:

„De theorie wordt tot een materiële kracht, zodra zij zich van de massa's meester maakt" (26).

Teneinde dus de mogelijkheid te hebben om op de verhoudingen van het materiële leven van de maatschappij in te werken en hun ontwikkeling te versnellen, de verbetering van deze verhoudingen te verhaasten, moet de partij van het proletariaat op zulk een maatschappelijke theorie, op zulk een maatschappelijke idee steunen, die de ontwikkelingsbehoeften van het materiële leven van de maatschappij op de juiste wijze weerspiegelt en die derhalve in staat is, brede massa's van het volk in beweging te brengen, hen te mobiliseren en uit hun midden het grote leger van de proletarische partij te organiseren, dat bereid is de reactionaire krachten te verslaan en de weg te banen voor de vooruitstrevende krachten van de maatschappij.

Het schipbreuk lijdten van de „economisten" en de mensjewiki wordt o.a. hierdoor verklaard, dat zij de mobiliserende, organiserende en reorganiserende rol van de vooraanstaande theorie, van de vooraanstaande idee niet erkenden, dat zij, daar zij tot vulgair materialisme vervielen, deze rol bijna tot op nul terugbrachten, en dus de partij tot passiviteit, tot niets doen veroordeelden. De sterkte en de levenskracht van het Marxisme-Leninisme ligt hierin besloten, dat het steunt op een vooraanstaande theorie, die op de juiste wijze de ontwikkelingsbehoeften van het materiële leven van de maatschappij tot uitdrukking brengt, dat het de theorie op de haar toekomstige hoogte verheft en het zijn plicht acht, haar mobiliserende, organiserende en reorganiserende kracht ten volle te gebruiken.

Zó lost het historisch materialisme het vraagstuk op van de verhouding tussen het maatschappelijk zijn en het maatschappelijk bewustzijn, tussen de ontwikkelingsvoorwaarden van het materiële leven en die van het geestelijk leven van de maatschappij.

Er blijft slechts één vraag ter verklaring over: wat moet men uit het gezichtspunt van het historisch materialisme verstaan onder de „voorwaarden van het materiële leven van de maatschappij", die in laatste instantie de gedaante van de maatschappij, haar ideeën, opvattingen, politieke instellingen enz. bepalen?

Inderdaad — wat zijn dat voor „voorwaarden van het materiële leven van de maatschappij", wat zijn de kenmerkende trekken daarvan?

Het lijdt geen twijfel, dat tot het begrip, „voorwaarden van het materiële leven van de maatschappij" in de eerste plaats de natuur, die de maatschappij omringt, het geografische milieu behoort, dat één van de noodzakelijke en bestendige voorwaarden van het materiële leven van de maatschappij is en natuurlijk op de ontwikkeling van de maatschappij invloed uitoefent. Welke rol speelt het geografische milieu in de ontwikkeling van de maatschappij? Is het geografische milieu niet de voornaamste kracht, die de gedaante van de maatschappij, het karakter van het maatschappelijke stelsel van de mensen, de overgang van het ene stelsel naar het andere bepaalt?

Het historische materialisme beantwoordt deze vraag ontkennend.

Het geografische milieu is onbetwistbaar een van de bestendige en noodzakelijke voorwaarden van de ontwikkeling van de maatschappij en het oefent natuurlijk invloed uit op de ontwikkeling van de maatschappij, het versnelt of vertraagt de loop van de ontwikkeling van de maatschappij. Maar zijn invloed is niet de **beslissende** invloed, daar de veranderingen in de ontwikkeling van de maatschappij onvergelykelyk veel sneller plaats hebben dan de veranderingen en de ontwikkeling van het geografische milieu. In de loop van drieduizend jaar konden er in Europa drie verschillende maatschappelijke stelsels worden vervangen: het stelsel van de primitieve

gemeenschappen, het slavenhouders-stelsel, het feodale stelsel en in het Oostelijk gedeelte van Europa, in de U.S.S.R., werden er zelfs vier maatschappelijke stelsels vervangen. Intussen wijzigden zich in deze zelfde periode de geografische verhoudingen in Europa óf in het geheel niet óf in zulk een onbeduidende mate, dat de geografie het zelfs niet nodig acht er over te spreken. En dat is ook begrijpelijk. Voor enigszins belangrijke wijzigingen van het geografische milieu worden miljoenen jaren, vereist, terwijl zelfs voor zeer gewichtige wijzigingen van het maatschappelijk stelsel van de mensen enige honderden of een paar duizend jaar voldoende zijn.

Maar hieruit volgt, dat het geografische milieu niet als de hoofdoorzaak, niet als de **beslissende** oorzaak van de maatschappelijke ontwikkeling kan dienen, want iets, dat in de loop van tienduizenden jaren bijna onveranderd blijft, kan niet als hoofdoorzaak dienen van de ontwikkeling van datgene, wat in de loop van honderden jaren een radicale verandering ondergaat.

Het lijkt verder geen twijfel, dat de toeneming van het bevolkingsaantal, deze of gene dichtheid van de bevolking, eveneens tot het begrip „voorwaarden van het materiële leven van de maatschappij" behoort, want de mensen vormen een noodzakelijk element van de voorwaarden van het materiële leven van de maatschappij en zonder de aanwezigheid van een zeker minimum van mensen kan er generlei materieel leven van de maatschappij bestaan. Is de toeneming van het bevolkingsaantal wellicht die voornaamste kracht, welke het karakter van het maatschappelijke stelsel van de mensen bepaalt?

Het historisch materialisme beantwoordt deze vraag eveneens ontkennend. Natuurlijk heeft de toeneming van het bevolkingsaantal invloed op de ontwikkeling van de maatschappij, zij vergemakkelijkt of vertraagt de ontwikkeling van de maatschappij, maar zij kan niet de voornaamste kracht van de ontwikkeling van de maatschappij zijn en haar invloed op de ontwikkeling van de maatschappij kan niet de **beslissende** invloed zijn, daar de toeneming van het bevolkingsaantal op zich zelf de sleutel niet geeft om op te helderen, waarom het gegeven maatschappelijke stelsel juist door dit en niet door een ander stelsel wordt vervangen, waarom het stelsel van de primitieve gemeenschap juist door het slavenhouders-stelsel werd vervangen, het slavenhouders-stelsel door het feodale, het feodale door het burgerlijke stelsel en niet door een willekeurig ander stelsel.

Indien de toeneming van het bevolkingsaantal de beslissende kracht van de maatschappelijke ontwikkeling was, zou een grotere bevolkingsdichtheid onvoorwaardelijk een daaraan beantwoordend hoger type van maatschappelijk stelsel moeten teweegbrengen. In de werkelijkheid evenwel, ziet men dit niet. De dichtheid van de bevolking in China is viermaal zo groot als in de Verenigde Staten, de Verenigde Staten staan echter, wat hun maatschappelijke ontwikkeling betreft, hoger dan China, want in China heerst nog altijd een half-

feodaal stelsel, terwijl de Verenigde Staten reeds lang het hoogste stadium van de ontwikkeling van het kapitalisme hebben bereikt. De dichtheid van de bevolking in België is 19 maal zo groot als in de Verenigde Staten en 26 maal zo groot als in de U.S.S.R., de Verenigde Staten staan evenwel, wat hun maatschappelijke ontwikkeling betreft, hoger dan België en België is bij de Sovjet-Unie een geheel historisch tijdvak ten achter, want in België heerst het kapitalistische stelsel, terwijl de Sovjet-Unie reeds een einde heeft gemaakt aan het kapitalisme en het socialistische stelsel bij zich heeft ingevoerd.

Maar hieruit volgt, dat de toeneming van de dichtheid van de bevolking niet de hoofdkracht is — en dit ook niet zijn kan — van de ontwikkeling van de maatschappij, die het karakter van het maatschappelijk stelsel, de gedaante van de maatschappij **bepaalt**.

Waarin bestaat in dat geval dan de voornaamste kracht in het systeem van voorwaarden van het materiële leven van de maatschappij, die de gedaante van de maatschappij, het karakter van het maatschappelijk stelsel, de ontwikkeling van de maatschappij van het ene stelsel tot het andere bepaalt?

Die kracht acht het historisch materialisme **de wijze waarop de levensbehoeften worden verkregen**, die voor het bestaan van de mensen noodzakelijk zijn, **de productiewijze van de materiële goederen**: voedsel, kleren, schoeisel, woningen, brandstof, productiewerktuigen enz., die noodzakelijk zijn, opdat de maatschappij zal kunnen leven en zich ontwikkelen.

Om te leven moet men voedsel, kleren, schoeisel, woningen, brandstof enz. bezitten, om deze materiële goederen te bezitten, moet men ze produceren en om ze te kunnen produceren moet men productiewerktuigen bezitten, met behulp waarvan de mensen voedsel, kleren, schoeisel, woningen, brandstof enz. voortbrengen, moet men deze werktuigen weten voort te brengen en er gebruik van weten te maken.

De **productiewerktuigen**, met behulp waarvan de materiële goederen worden voortgebracht, de **mensen**, die deze productiewerktuigen in beweging brengen en de productie van de materiële goederen verwezenlijken, dankzij een zekere **productie-ervaring** en een zekere **arbeidsgevoerdheid**, al deze elementen tezamen vormen de **productiekrachten** van de maatschappij.

Maar de productiekrachten vormen slechts één kant van de productie, één kant van de productiewijze, die de verhouding uitdrukt van de mensen tot de voorwerpen en de krachten van de natuur, die voor de productie van de materiële goederen worden gebruikt. De andere kant van de productie, de andere kant van de productiewijze vormen de verhoudingen van de mensen tot elkander in het productieproces, de **productieverhoudingen** van de mensen. De mensen voeren strijd tegen de natuur en gebruiken de natuur voor de productie van de materiële goederen niet geïsoleerd van elkander, niet als los van elkander

staande enkelingen, maar tezamen, als groepen, als gemeenschappen. Derhalve is de productie altijd en onder alle omstandigheden **maatschappelijke** productie. Bij de verwezenlijking van de productie van de materiële goederen gaan de mensen onder elkander deze of gene onderlinge verhoudingen in de productie aan, deze of gene productieverhoudingen. Deze verhoudingen kunnen verhoudingen zijn van samenwerking en wederzijdse hulp van mensen, die niet aan uitbuiting zijn onderworpen, zij kunnen ook verhoudingen van heerschappij en ondergeschiktheid zijn, zij kunnen tenslotte overgangsverhoudingen zijn van de ene vorm van productieverhoudingen naar de andere. Maar welk karakter de productieverhoudingen ook mogen hebben, zij vormen — steeds en onder alle stelsels — een even noodzakelijk element van de productie als de productiekrachten van de maatschappij.

„In de productie”, zegt Marx, „werken de mensen niet alleen op de natuur, maar ook op elkaar in. Zij produceren slechts, doordat zij op een bepaalde manier samenwerken en hun werkzaamheden tegen elkaar uitwisselen. Om te produceren treden zij in „bepaalde betrekkingen en verhoudingen tot elkander en alleen binnen deze maatschappelijke betrekkingen en verhoudingen heeft hun inwerking op de natuur, heeft de productie plaats” (27).

Bijgevolg omvat de productie, de productiewijze, zowel de productiekrachten van de maatschappij als de productieverhoudingen van de mensen; zij is dus de belichaming van hun eenheid in het productieproces van de materiële goederen.

Een van de bijzonderheden van de productie ligt hierin besloten, dat zij nooit gedurende een lange periode op hetzelfde punt blijft steken en zich steeds in staat van verandering en ontwikkeling bevindt, waarbij veranderingen in de productiewijze onvermijdelijk een verandering van het gehele maatschappelijke stelsel, van de maatschappelijke ideeën, de politieke* opvattingen, de politieke instellingen, een vervorming van de gehele maatschappelijke en politieke formatie verwekken. Op de verschillende trappen van de ontwikkeling passen de mensen verschillende productiewijzen toe of als men het grover uitdrukt — hebben zij een verschillende levenswijze. Onder de primitieve gemeenschap bestaat er een bepaalde productiewijze, onder de slavernij bestaat er een andere, onder het feodalisme weer een andere enz. Dienovereenkomstig zijn ook het maatschappelijke stelsel van de mensen, hun geestelijk leven, hun opvattingen, hun politieke instellingen verschillend. Zoals de productiewijze van de maatschappij is, zo is, in hoofdzaak ook de maatschappij zelf, zo zijn haar ideeën, theorieën, politieke opvattingen en instellingen. Of, als men het grover uitdrukt: zoals de levenswijze van de mensen is, zo is hun denkwijze.

Dit betekent dat de geschiedenis van de ontwikkeling van de maatschappij iii de eerste plaats de ontwikkelingsgeschiedenis is van de productie, van de productiewijzen, die elkaar in de loop van de eeuwen afwisselen, de

ontwikkelingsgeschiedenis van de productiekrachten en van de productieverhoudingen van de mensen.

De geschiedenis van de maatschappelijke ontwikkeling is dus tevens de geschiedenis van de voortbrengers van de materiële goederen zelf de geschiedenis van de werkende massa's, de die fundamentele krachten van het productieproces zijn en die de productie van de materiële goederen, die voor het bestaan van de maatschappij noodzakelijk zijn, verwezenlijken.

De historische wetenschap kan dus, indien zij werkelijk een wetenschap wil zijn, de geschiedenis van de maatschappelijke ontwikkeling niet meer terugbrengen tot de handelingen van koningen en veldheren, tot de handelingen van „veroveraars" en „onderwerpers" van staten, maar moet zich in de eerste plaats bezighouden met de geschiedenis van de voortbrengers van de materiële goederen, met de geschiedenis van de werkende massa's, met de geschiedenis van de volken.

De sleutel tot het onderzoek van de wetten van de geschiedenis van de maatschappij moet men dus niet zoeken in de hoofden van de mensen, niet in de opvattingen en ideeën van de maatschappij, maar in de productiewijze, die in iedere gegeven historische periode door de maatschappij in praktijk wordt gebracht — in de economie van de maatschappij.

De eerste taak van de historische wetenschap is dus het onderzoeken en blootleggen van de wetten van de productie, van de ontwikkelingswetten van de productiekrachten en van de productieverhoudingen, van de wetten van de economische ontwikkeling van de maatschappij.

De partij van het proletariaat moet dus, indien zij een werkelijke partij wil zijn, in de eerste plaats de kennis van de ontwikkelingswetten van de productie beheersen, de kennis van de wetten van de economische ontwikkeling van de maatschappij.

Om zich niet te vergissen in de politiek moet dus de partij van het proletariaat, zowel in de opbouw van haar program als ook in haar praktische werkzaamheid, in de eerste plaats uitgaan van de ontwikkelingswetten van de productie, van de wetten van de economische ontwikkeling van de maatschappij.

De **tweede bijzonderheid** van de productie bestaat hier in, dat haar veranderingen en haar ontwikkeling steeds beginnen met de veranderingen en de ontwikkeling van de productiekrachten, in de eerste plaats met de veranderingen en de ontwikkeling van de productiewerktuigen. De productiekrachten zijn dus het beweeglijkste en revolutionairste element van de productie. Eerst wijzigen en ontwikkelen zich de productiekrachten van de maatschappij en daarna, **afhankelijk van** deze wijzigingen en in **overeenstemming hiermee** wijzigen zich de productieverhoudingen van de mensen, hun economische verhoudingen. Dit betekent evenwel niet, dat de productieverhoudingen, geen invloed

uitoefenen op de ontwikkeling van de productiekrachten en dat de laatsten niet van de eersten afhankelijk zijn. Terwijl zij zich in afhankelijkheid van de ontwikkeling van de productiekrachten ontwikkelen, werken de productieverhoudingen op hun beurt op de ontwikkeling van de productiekrachten in, verhaasten of vertragen zij die. Het is hierbij noodzakelijk op te merken, dat de productieverhoudingen niet al te lang bij de groei van de productiekrachten zich alleen in dat geval in volle omgang kunnen ontwikkelen, als de productieverhoudingen aan het karakter, aan de stand van de productiekrachten beantwoorden en aan de ontwikkeling van de productiekrachten de vrije loop geven. Derhalve moeten de productieverhoudingen, hoezeer zij ook bij de ontwikkeling van de productiekrachten mogen zijn ten achter gebleven, — vroeg of laat aan het ontwikkelingspeil van de productiekrachten, aan het karakter van de productiekrachten gaan beantwoorden en dit is in werkelijkheid ook het geval. In het tegenovergestelde geval zouden wij een radicaal verbreken van de eenheid van de productiekrachten en de productieverhoudingen in het stelsel van de productie hebben, en daarmee het uiteenrijten van de productie in haar geheel, een crisis van de productie, de verwoesting van de productiekrachten. Een voorbeeld van het niet beantwoorden van de productieverhoudingen aan het karakter van de productiekrachten, een voorbeeld van het conflict tussen hen beide, zijn de economische crisissen in de kapitalistische landen, waar de kapitalistische particuliere eigendom van de productiemiddelen op krasse wijze in strijd is met het maatschappelijk karakter van het productieproces, met het karakter van de productiekrachten. Het resultaat van deze tegenstelling zijn de economische crisissen, die tot de verwoesting van de productiekrachten voeren, waarbij de tegenstrijdigheid zelf de economische grondslag vormt van de sociale revolutie, wier bestemming hierin bestaat om de huidige productieverhoudingen te vernietigen en nieuwe, aan het karakter van de productiekrachten beantwoordende productieverhoudingen te scheppen.

En omgekeerd, een voorbeeld van het volkomen beantwoorden van de productieverhoudingen aan het karakter van de productiekrachten is de socialistische volkshuishouding in de Sovjet-Unie, waar de maatschappelijke eigendom van de productiemiddelen volkomen beantwoordt aan het maatschappelijke karakter van het productieproces en waar met het oog hierop, geen economische crisissen en geen verwoesting van de productiekrachten bestaan.

Bijgevolg zijn de productiekrachten dus niet alleen het beweeglijkste en revolutionairste element van de productie. Zij zijn tevens het bepalende element van de ontwikkeling van de productie.

Zoals de productiekrachten zijn, zó moeten ook de productieverhoudingen zijn.

Als de stand van de productiekrachten de vraag beantwoordt, met welke productiewerktuigen de mensen de voor hen noodzakelijke materiële goederen voortbrengen, dan beantwoordt de stand van de productieverhoudingen een andere vraag: in wiens bezit zich de **productiemiddelen** (de grond, de bossen, de wateren, de bodemschatten, de grondstoffen, de productiewerktuigen, de productiegebouwen, de verkeers- en verbindingsmiddelen enz.) bevinden, tot wiens beschikking zich de productiemiddelen bevinden, tot beschikking van de gehele maatschappij of tot beschikking van afzonderlijke personen, groepen, klassen, die ze gebruiken om andere personen, groepen, klassen uit te buiten.

Ziehier een schematisch beeld van de ontwikkeling van de productiekrachten van de Oudheid tot op onze dagen. De overgang van de grove stenen werktuigen naar pijl en boog en in verband hiermede de overgang van het jagersleven naar het temmen van dieren en naar de primitieve veeteelt; de overgang van de stenen werktuigen naar metalen werktuigen (de ijzeren bijl, de houten ploeg met ijzeren kouter, enz.) en in overeenstemming daarmee de overgang naar het verbouwen van gewassen en naar de landbouw; de verdere verbetering van de metalen werktuigen ter bewerking van materialen, de overgang naar de smidsblaasbalg, de overgang naar de pottenbakkerij en in overeenstemming daarmee de ontwikkeling van het handwerk, de scheiding van het handwerk van de landbouw, de ontwikkeling van de zelfstandige handwerks- en daarna van de manufactuurproductie; de overgang van de handwerks-productiewerktuigen naar de machine en de verandering van de handwerks- en manufactuurproductie in de machinale industrie; de overgang naar het machinestelsel en het ontstaan van de moderne grote machinale industrie, dat is het algemene, lang niet volledige beeld van de ontwikkeling van de productiekrachten van de maatschappij in de loop van de geschiedenis van de mensheid. Het spreekt daarbij vanzelf, dat de ontwikkeling en de verbetering van de productiewerktuigen door de bij de productie betrokken mensen en niet onafhankelijk van de mensen worden bewerkstelligd, bijgevolg veranderden en ontwikkelden zich, tezamen met de veranderingen en de ontwikkeling van de productiewerktuigen, ook de mensen als het belangrijkste element van de productiekrachten, veranderde en ontwikkelde zich hun productie-ervaring, hun arbeidsgeoeffendheid, hun vaardigheid in het gebruiken van de productiewerktuigen.

Overeenkomstig de veranderingen en de ontwikkeling van de productiekrachten van de maatschappij in de loop van de geschiedenis, veranderden en ontwikkelden zich de productieverhoudingen van de mensen, hun economische verhoudingen.

De geschiedenis kent vijf **fundamentele** typen van productieverhoudingen: dat van de primitieve gemeenschap, het slavenhouders-, het feodale, het kapitalistische en het socialistische type.

Onder het stelsel van de primitieve gemeenschap is de maatschappelijke eigendom van de productiemiddelen de grondslag van de productieverhoudingen. Dit beantwoordt in hoofdzaak aan het karakter van de productiekrachten in deze periode. De stenen werktuigen en de later verschenen pijl en boog sloten de mogelijkheid uit, om als enkeling tegen de natuurkrachten en de wilde dieren te strijden. Om vruchten in het bos te verzamelen, om in de wateren vis te vangen, om de een of andere woning te bouwen, waren de mensen gedwongen om gemeenschappelijk te werken, indien zij niet aan de hongerdood, aan de wilde dieren of aan een naburige gemeenschap ten offer wilden vallen. De gemeenschappelijke arbeid voert tot gemeenschappelijk eigendom van de productiemiddelen, evenals van de voortbrengselen van de productie. Hier is het begrip van de particuliere eigendom van de productiemiddelen nog onbekend, afgezien van de persoonlijke eigendom van enige productiewerktuigen, die tevens wapenen tot bescherming tegen wilde dieren zijn. Hier is geen uitbuiting, hier zijn geen klassen.

Onder het slavenhouders-stelsel is de grondslag van de productieverhoudingen de eigendom van de slavenhouder, van de productiemiddelen en tevens van de werker in de productie-- de slaaf, die de slavenhouder als een stuk vee kan verkopen, kopen, doden. Deze productieverhoudingen beantwoorden in hoofdzaak aan de stand van de productiekrachten in deze periode. In plaats van de stenen werktuigen hadden de mensen thans metalen werktuigen te hunner beschikking, in plaats van het armzalige en primitieve jachtbedrijf, dat geen veeteelt, geen landbouw kende, ontstonden veeteelt, landbouw, handwerk, arbeidsverdeling tussen deze takken van productie, ontstond de mogelijkheid om producten tussen de afzonderlijke personen en gemeenschappen te ruilen, de mogelijkheid om rijkdom in de handen van enkelen op te hopen, de werkelijke opeenhoping van de productiemiddelen in handen van een minderheid, de mogelijkheid om de meerderheid aan de minderheid te onderwerpen en tot slaven te maken. Hier bestaat al geen gemeenschappelijke en vrije arbeid van alle leden van de maatschappij in het productieproces meer, — hier heerst gedwongen arbeid van slaven, die, door de niet-werkende slavenhouders worden uitgebuit. Er bestaat derhalve ook geen gemeenschappelijke eigendom van de productiemiddelen, evenmin als gemeenschappelijke eigendom van de voortbrengselen van de productie. Deze is door de particuliere eigendom vervangen. Hier is de slavenhouder, de eerste en voornaamste volwaardige eigenaar.

Rijken en armen, uitbuiters en uitgebuitenen, ten volle. gerechtigden en rechtelozen, een verbitterde klassenstrijd tussen hen, dat is het beeld van het slavenhouders-stelsel.

Onder het feodale stelsel is de grondslag van de productieverhoudingen de eigendom van de feodale heer van de productiemiddelen en de niet volledige eigendom van de werker in de productie, de lijfeigene, die de feodale heer al niet

meer kan doden, maar die hij kan kopen en verkopen. Naast de feodale eigendom bestaat de individuele eigendom van de boer en de handwerksman van de productiewerktuigen en van hun particulier bedrijf, berustend op de persoonlijke arbeid. Deze productieverhoudingen beantwoorden in hoofdzaak aan de stand van de productiekrachten in deze periode. De verdere verbetering van het gieten en bewerken van ijzer, de verbreiding van de ijzeren ploeg en van het weefgetouw; de verdere ontwikkeling van de landbouw, de tuinbouw, de wijnbouw, het zuivelbedrijf, het ontstaan naast de handwerkers-werkplaatsen van fabriekbedrijven, dat zijn de kenmerkende trekken van de stand van de productiekrachten.

De nieuwe productiekrachten eisen, dat de werker in de productie het een of andere initiatief en geneigdheid tot de arbeid aan de dag legt, dat hij bij het werk belang heeft. Daarom doet de feodale heer afstand van de slaaf, daar deze geen belang heeft bij het werk en in het geheel geen initiatief aan de dag legt, hij geeft er de voorkeur aan met lijfeigenen te doen te hebben, die hun eigen bedrijf, hun eigen productiewerktuigen bezitten en enigszins belang hebben bij de arbeid, hetgeen noodzakelijk is om de grond te bewerken en aan de feodale heer van hun oogst een cijns in natura te betalen. De particuliere eigendom verkrijgt hier een verdere ontwikkeling. De uitbuiting is hier bijna even hardvochtig als onder de slavernij, zij is alleen iets verzacht. De klassenstrijd tussen de uitbuiters en de uitgebuitenen vormt de voornaamste trek van de feodale orde.

Onder het kapitalistische stelsel is de grondslag van de productieverhoudingen de kapitalistische eigendom van de productiemiddelen, terwijl de werkers in de productie geen eigendom zijn, n.l. de loonarbeiders, die de kapitalist niet kan doden en niet kan verkopen, want zij zijn niet persoonlijk afhankelijk, zij bezitten echter geen productiemiddelen en om niet van honger te sterven zijn zij genoodzaakt, hun arbeidskracht aan den kapitalist te verkopen, het juk van de uitbuiting op hun nek te torsen. Naast de kapitalistische eigendom van de productiemiddelen bestaat er ook particuliere eigendom van de productiemiddelen, berustend op de persoonlijke arbeid bij de van de vorige afhankelijkheid bevrijde boer en handwerksman. Deze particuliere eigendom is in de eerste tijd ruim verbreid. In plaats van de handwerkerswerkplaatsen en de fabriek-ondernemingen ontstonden er geweldige fabrieken en bedrijven, toegerust met machines. In plaats van de adellijke landgoederen, die met de primitieve productiewerktuigen van de boeren werden bewerkt, ontstonden er grote kapitalistische landbedrijven, die op de grondslag van de landbouwtechniek en van de uitrusting met landbouwmachines worden gevoerd.

De nieuwe productiekrachten eisen, dat de arbeiders in de productie meer beschaving en meer begripsvermogen hebben dan de geïntimideerde en onwetende vorige, dat zij in staat zijn om de machine te begrijpen en er op de juiste wijze mede om te gaan. De kapitalisten geven er derhalve de voorkeur

aan, met loonarbeiders te doen te hebben, die vrij zijn van feodale banden, die beschaafd genoeg zijn om op de juiste wijze met machines om te gaan.

Maar toen het kapitalisme de productiekrachten tot op een geweldige hoogte had ontwikkeld, raakte het verstrikt in tegenstellingen, die het niet kon oplossen. Doordat het kapitalisme een steeds grotere hoeveelheid waren voortbrengt en de warenprijzen verlaagt, verscherpt het de concurrentie, richt het een massa kleine en middelmatige particuliere eigenaars te gronde, maakt het hen tot proletariërs en verlaagt het hun koopkracht, ten gevolge waarvan het onmogelijk wordt de geproduceerde waren af te zetten.

Doordat het kapitalisme de productie uitbreidt en miljoenen arbeiders in reusachtige fabrieken en bedrijven bijeenbrengt, verleent het aan het productieproces een maatschappelijk karakter en ondermijnt daarmee zijn eigen basis, daar het maatschappelijk karakter van het productieproces de maatschappelijke eigendom van de productiemiddelen vereist, terwijl de eigendom van de productiemiddelen particuliere kapitalistische eigendom blijft, die met het maatschappelijke karakter van het productieproces niet verenigbaar is.

Deze onverzoenlijke tegenstellingen tussen het karakter van de productiekrachten en de productieverhoudingen komen aan het licht in de periodieke crisissen van overproductie, wanneer de kapitalisten, die ten gevolge van de door hen veroorzaakte verarming van de massa van de bevolking, geen koopkrachtige afnemers vinden, genoodzaakt zijn de producten te verbranden, geproduceerde waren te vernietigen, de productie stil te leggen, de productiekrachten te verwoesten, terwijl miljoenen van de bevolking aan werkloosheid ten prooi vallen en honger moeten lijden, niet omdat er niet genoeg waren zijn, maar omdat er te veel waren zijn voortgebracht.

Dit betekent dat de kapitalistische productieverhoudingen niet meer aan de stand van de productiekrachten in de maatschappij beantwoorden en daarmee in onverzoenlijke tegenstelling zijn geraakt.

Dit betekent dat het kapitalisme zwanger gaat van de revolutie, die geroepen is om de huidige kapitalistische eigendom van de productiemiddelen door de socialistische eigendom te vervangen.

Dit betekent dat de scherpste klassenstrijd tussen de uitbuiters en de uitgebuitenen de voornaamste trek van het kapitalistische stelsel vormt.

Onder het socialistische stelsel, dat voorlopig alleen in de Sovjet-Unie is verwezenlijkt, is de maatschappelijke eigendom van de productiemiddelen de grondslag van de productieverhoudingen. Hier zijn al geen uitbuiters en geen uitgebuitenen meer. De voortgebrachte producten worden verdeeld volgens de arbeid, overeenkomstig het beginsel: „wie niet werkt, zal ook niet eten". De betrekkingen tussen de mensen in het productieproces hebben hier het kenmerk

van kameraadschappelijke samenwerking en van socialistische wederzijdse hulp van werkers, die vrij zijn van uitbuiting. Hier beantwoorden de productieverhoudingen ten volle aan de stand van de productiekrachten, want het maatschappelijk karakter van het productieproces wordt geschraagd door de maatschappelijke eigendom van de productiemiddelen. Daarom kent de socialistische productie in de Sovjet-Unie geen periodieke crisissen van overproductie met de daaraan verbonden ongerijmdheden.

Daarom ontwikkelden de productiekrachten zich hier in een versneld tempo, daar de aan de productiekrachten beantwoordende productieverhoudingen volledig de vrije loop voor zulk een ontwikkeling wordt gegeven.

Zó is het beeld van de ontwikkeling van de productieverhoudingen van de mensen in de loop van de geschiedenis van de mensheid.

Zó is de onafhankelijkheid van de ontwikkeling van de productieverhoudingen van de ontwikkeling van de productiekrachten van de maatschappij, in de eerste plaats van de ontwikkeling van de productiewerktuigen, krachtens welke de veranderingen en de ontwikkeling van de productiekrachten vroeg of laat tot overeenkomstige veranderingen en tot de ontwikkeling van de productieverhoudingen leiden.

„Hoewel zij in de kiem reeds aan zekere diersoorten eigen zijn, zegt Marx, karakteriseren het gebruik en de schepping van arbeidsmiddelen (28), het specifiek menselijk arbeidsproces en Franklin definieert derhalve de mens als „a toolmaking animal“, een dier dat werktuigen fabriceert. Hetzelfde belang dat de structuur van beenderen-resten heeft voor de kennis van het organisme van uitgestorven dierengeslachten, hebben de resten van arbeidsmiddelen voor de beoordeling van ten onder gegane economische maatschappij-formaties. Niet **wát** er wordt gemaakt, maar **hóe**, met welke arbeidsmiddelen er gemaakt wordt, onderscheidt de economische tijdperken. De arbeidsmiddelen zijn niet alleen graadmeters van de ontwikkeling van de menselijke arbeidskracht, maar ook de aanwijzers van de maatschappelijke verhoudingen, waaronder gewerkt wordt" (29).

En verder:

„De maatschappelijke verhoudingen zijn nauw verbonden met de productiekrachten. Met het verwerven van nieuwe productiekrachten veranderen de mensen hun productiewijze en met de verandering van de productiewijze, de wijze waarop zij in hun levensonderhoud voorzien, veranderen zij al hun maatschappelijke verhoudingen. De handmolen geeft ons een maatschappij met feodale heren aan het hoofd, de stoommolen een maatschappij met industriële kapitalisten" (30).

„Wij leven te midden van een voortdurende beweging van het toenemen van de productiekrachten, van de vernietiging van sociale verhoudingen, van het vormen van ideeën; onbeweeglijk is alleen de abstractie van de beweging" (31).

In zijn karakteristiek van het historisch materialisme, geformuleerd in het „Manifest van de Communistische Partij" zegt Engels:

„dat de economische productie en de daaruit noodzakelijk voortvloeiende maatschappelijke geleding van ieder historisch tijdperk de grondslag vormt voor de politieke en de intellectuele geschiedenis van dat tijdperk, dat dienovereenkomstig (sinds de ontbinding van het oeroude gemeenschappelijke bezit van de grond) de gehele geschiedenis een geschiedenis van klassenstrijden is geweest, van strijd tussen uitgebuite en uitbuitende, overheerste en heersende klassen op verschillende trappen van de maatschappelijke ontwikkeling, dat deze strijd thans echter een trap heeft bereikt, waarop de uitgebuite en onderdrukte klasse (het proletariaat) zich niet meer van de haar uitbuitende en onderdrukkende klasse (de bourgeoisie) kan bevrijden, zonder tegelijk de gehele maatschappij voor altijd van uitbuiting, onderdrukking en klassenstrijd te bevrijden. . . ." (32).

De derde bijzonderheid van de productie bestaat hierin, dat het ontstaan van nieuwe productiekrachten en van de daaraan beantwoordende productieverhoudingen niet los van het oude stelsel, niet na het verdwijnen van het oude stelsel plaats heeft, maar in de schoot van het oude stelsel, niet als het resultaat van een opzettelijke, bewuste werkzaamheid van de mensen, maar elementair, onbewust, onafhankelijk van de wil van de mensen. Het heeft elementair en onbewust van de wil van de mensen plaats uit twee oorzaken.

Ten eerste, omdat de mensen niet vrij zijn in het kiezen van deze of gene productiewijze, want ieder nieuw geslacht, dat geboren wordt, vindt reeds in gereede vorm productiekrachten en productieverhoudingen voorhanden, als het resultaat van het werk van vroegere geslachten, als gevolg waarvan het in de eerste tijd alles moet aannemen, wat het in gereede vorm op het gebied van de productie aantreft en zich daaraan moet aanpassen, om de mogelijkheid te krijgen materiële goederen voort te brengen.

Ten tweede, omdat de mensen als zij het een of andere productiewerktuig, het een of andere element van de productiekrachten verbeteren, zich er niet van bewust zijn, niet begrijpen en er niet over nadenken, tot welke **maatschappelijke** resultaten deze verbeteringen moeten leiden, maar slechts aan hun eigen dagelijkse belangen denken, er slechts aan denken, hoe zij hun werk kunnen vergemakkelijken en het een of andere directe, tastbare voordeel voor zichzelf kunnen verkrijgen.

Toen enkele leden van de maatschappij van de primitieve gemeenschap geleidelijk en tastend overgingen van stenen naar ijzeren werktuigen, wisten zij

natuurlijk niet en dachten zij er niet over na, tot welke **maatschappelijke** resultaten deze nieuwigheid zou leiden, zij begrepen niet en waren er zich niet van bewust, dat de overgang naar de metalen werktuigen een omwenteling in de productie betekende, dat hij in laatste instantie naar het slavenhouders-stelsel zou leiden, zij wilden eenvoudig hun arbeid vergemakkelijken en nabij liggende, tastbare voordelen verkrijgen, hun bewuste werkzaamheid was door de nauwe perken van hun dagelijks persoonlijk voordeel begrensd.

Toen in de periode van het feodale stelsel de jonge bourgeoisie van Europa naast de kleine gilden-werkplaatsen grote manufactuur-ondernemingen begon op te richten en op deze wijze de productiekrachten van de maatschappij vooruitbracht, wist zij natuurlijk niet en dacht zij er niet over na, tot welke **maatschappelijke** gevolgen deze nieuwigheid zou leiden, zij was er zich niet van bewust en begreep niet, dat deze „kleine" nieuwigheid tot een hergroepering van de maatschappelijke krachten zou leiden, die moest eindigen met een revolutie, zowel tegen de koninklijke macht, wier gunsten zij zo hoog schatte, als tegen de adellijken, in wier rijen haar beste vertegenwoordigers niet zelden droomden te worden opgenomen, zij wilde eenvoudig de productie van de waren goedkoper maken, meer waren op de markten van Azië en van het zo juist ontdekte Amerika werpen en meer winst behalen, — haar bewuste werkzaamheid werd binnen de nauwe perken van deze dagelijkse praktijk begrensd.

Toen de Russische kapitalisten gemeenschappelijk met buitenlandse kapitalisten met kracht de moderne grote machinale industrie in Rusland vestigden, waarbij zij het tsarisme onaangestast lieten en de boeren aan de vraatzucht van de landheren uitleverden, wisten zij natuurlijk niet en dachten zij er niet over na, tot welke **maatschappelijke** gevolgen deze belangrijke toeneming van de productiekrachten zou leiden; zij waren er zich niet van bewust en begrepen niet, dat deze belangrijke sprong op het gebied van de productiekrachten van de maatschappij tot een hergroepering van de maatschappelijke krachten zou leiden, die aan het proletariaat de mogelijkheid zou geven om de boeren rondom zich te verenigen en zegevierend de socialistische revolutie te voltrekken, zij wilden eenvoudig de industriële productie tot het uiterste uitbreiden, de kolossale binnenlandse markt beheersen, monopolisten worden en uit de volkshuishouding een zo groot mogelijke winst persen, — hun bewuste werkzaamheid ging niet verder dan hun dagelijkse, beperkt-praktische belangen.

In overeenstemming hiermee zegt Marx:

„In de maatschappelijke productie van hun leven" (33) „treden de mensen in bepaalde, noodzakelijke, van hun wil **onafhankelijke** (34) verhoudingen, productieverhoudingen, die aan een bepaalde trap van ontwikkeling van hun materiële productiekrachten beantwoorden" (35).

Dit betekent echter niet, dat de veranderingen van de productieverhoudingen en de overgang van de oude productieverhoudingen naar nieuwe, vlot, zonder conflicten, zonder schokken verloopt. Integendeel, zulk een overgang heeft gewoonlijk plaats door middel van het op revolutionaire wijze omverwerpen van de oude en het instellen van nieuwe productieverhoudingen. Tot aan een zekere periode verlopen de ontwikkeling van de productiekrachten en de veranderingen op het gebied van de productieverhoudingen elementair, onafhankelijk van de wil van de mensen. Maar dit geschiedt alleen tot op een zeker ogenblik, tot op het ogenblik, dat de ontstaande en zich ontwikkelende productiekrachten er in geslaagd zijn de noodzakelijke rijpheid te bereiken.

Nadat de nieuwe productiekrachten deze rijpheid hebben bereikt, worden de bestaande productieverhoudingen en de dragers daarvan — de heersende klassen — tot een „onoverkomelijke" belemmering, die alleen door middel van de bewuste activiteit van de nieuwe klassen, door gewelddadige acties van deze klassen, door de revolutie, uit de weg kan worden geruimd. Hier treedt bijzonder duidelijk de **ontzaglijke grote rol** van de nieuwe maatschappelijke ideeën, de nieuwe politieke instellingen, de nieuwe politieke macht aan het licht, die geroepen zijn om de oude productieverhoudingen met geweld op te heffen. Op de grondslag van het conflict tussen de nieuwe productiekrachten en de oude productieverhoudingen, op de grondslag van de nieuwe economische behoeften van de maatschappij ontstaan er nieuwe maatschappelijke denkbeelden.; de nieuwe denkbeelden organiseren en mobiliseren de massa's, de massa's sluiten zich aaneen tot een nieuw politiek leger, scheppen een nieuwe revolutionaire macht en gebruiken die, om de oude orde op het gebied van de productieverhoudingen met geweld af te schaffen en de nieuwe orde te verankeren. Het elementaire proces van de ontwikkeling maakt plaats voor de bewuste werkzaamheid van de mensen, de vreedzame ontwikkeling voor de gewelddadige omwenteling, de evolutie voor de revolutie.

„Het proletariaat, zegt Marx, verenigt zich, in de strijd tegen de bourgeoisie noodzakelijk tot een klasse. . . . het maakt zich door een revolutie tot de heersende klasse en heft als heersende klasse gewelddadig de oude productieverhoudingen op" (36).

En verder:

„Het proletariaat zal zijn politieke heerschappij gebruiken om aan de bourgeoisie geleidelijk het gehele kapitaal te ontrukken, alle productie-instrumenten in de handen van de staat, d.w.z. van het als heersende klasse georganiseerde proletariaat te centraliseren en de hoeveelheid van de productiekrachten zo snel mogelijk te vermeerderen" (37). „Het geweld is de verloskundige van iedere oude maatschappij, die van een nieuwe maatschappij zwanger gaat" (38).

Ziehier de geniale formulering van het wezen van het historische materialisme, door Marx in het jaar 1859 gegeven in het historische „Voorwoord" bij zijn beroemde boek „Kritiek van de politieke economie":

„In de maatschappelijke productie van hun leven treden de mensen in bepaalde, noodzakelijke, van hun wil onafhankelijke verhoudingen, productieverhoudingen, die aan een bepaalde trap van ontwikkeling van hun materiële productiekrachten beantwoorden. Het geheel van deze productieverhoudingen vormt de economische structuur van de maatschappij, de reële grondslag waarop zich een juridische en politieke bovenbouw verheft en waaraan bepaalde maatschappelijke bewustzijnsvormen beantwoorden. De productiewijze van het materiële leven bepaalt het sociale, politieke en geestelijke levensproces in het algemeen. Het is niet het bewustzijn van de mensen, dat hun zijn, maar omgekeerd hun maatschappelijk zijn, dat hun bewustzijn bepaalt. Op een bepaalde trap van hun ontwikkeling geraken de materiële productiekrachten van de maatschappij in tegenstelling tot de aanwezige productieverhoudingen, of wat slechts een juridische daarvoor is, tot de eigendomsverhoudingen, binnen wier grenzen zij zich tot nu toe hadden bewogen. Van ontwikkelingsvormen van de productiekrachten slaan deze verhoudingen in ketenen van deze krachten om. Dan begint er een tijdperk van sociale revolutie. Met de verandering van de economische grondslag, wentelt zich de gehele reusachtige bovenbouw meer of minder snel om. Bij het beschouwen van zulke omwentelingen moet men altijd onderscheid maken tussen de materiële, natuurwetenschappelijk nauwkeurig te constateren omwenteling in de economische productieverhoudingen en de juridische, politieke, religieuze, artistieke of filosofische, in één woord: de ideologische vormen, waarin de mensen zich van dit conflict bewust worden en het uitvechten. Evenmin als men datgene, wat een persoon is, beoordeelt naar datgene, wat hij van zichzelf denkt, evenmin kan men zulk een omwentelingstijdperk naar zijn bewustzijn beoordelen; men moet dit bewustzijn veeleer verklaren uit de tegenstellingen van het materiële leven, uit het bestaande conflict tussen de maath ief odaf (39) productiekrachten en de productieverhoudingen. Een maatschappijformatie gaat nooit ten onder, voordat alle productiekrachten ontwikkeld zijn, voor welke zij ruim genoeg is en nieuwe hogere productieverhoudingen verschijnen nooit eerder, dan voordat de materiële voorwaarden daarvan in de schoot van de oude maatschappij zelf zijn uitgebreed. Daardoor stelt de mensheid zich altijd slechts taken, die zij kan volbrengen, want nauwkeuriger beschouwd zal het steeds blijken, dat de taak zelf alleen daar ontstaat, waar de materiële voorwaarden om haar te vervullen reeds voorhanden zijn of ten minste hun wordingsproces doormaken" (40).

Zó staat het met het Marxistische materialisme, indien men het neemt in zijn toepassing op het maatschappelijke leven, in zijn toepassing op de geschiedenis van de maatschappij.

Dat zijn de fundamentele trekken van het dialectische en het historische materialisme.

Noten:

1. K. Marx, Nawoord bij de tweede druk van het eerste deel van "Het Kapitaal".
2. F. Engels, „Ludwig Feuerbach en het einde van de Duitse klassieke filosofie", Marxistische Bibliotheek No. 14, „Pegasus", blz. 23, 25.
3. oorspronkelijke levende cel - J. St.
4. F. Engels, „Dialektik der Natur", Sonderband der Marx Engels Gesamtausgabe, Moskou, 1935, blz. 491.
5. F. Engels „Anti Dühring", Nederlandse vertaling „Pegasus" 1938, blz. 21.
6. Kwalitatief: de hoedanigheid betreffend; kwantitatief: de hoeveelheid betreffend. (vert.)
7. F. Engels, „Anti Dühring" t.a.p. blz. 21.
8. de overgangspunten van de ene toestand in de andere - J. St.
9. F. Engels, „Dialektik der Natur" blz. 502—503.
10. Zelfde pagina, blz. 508.
11. F. Engels, Anti-Dühring, Nederlandse vertaling, blz. 442.
12. Lenin, „Filosofische Cahiers", blz. 263.
13. Lenin, Complete Werken, Deel XIII, blz. 301.
14. F. Engels, „Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen Philosophie, Aanhangsel, Moskou 1939, blz. 60.
15. Lenin, „Filosofische Cahiers", blz. 318.
16. F. Engels, „Ludwig Feuerbach", Nederlandse vertaling „Pegasus", blz. 15—16.
17. F. Engels, t.z.p. blz. 19.
18. F. Engels, „De ontwikkeling van het socialisme van Utopie tot Wetenschap", Voorwoord tot de Engelse uitgave, Marxistische Bibliotheek, „Pegasus", 1946, blz. 11.
19. Lenin, Complete Werken, Deel XII, blz. 266—267.
20. Zelfde pagina, blz. 119—120.
21. Zelfde pagina, blz. 288.

- 22.Zelfde pagina, blz. 125.
- 23.F. Engels, „Ludwig Feuerbach“, Nederl. Vert. t.a.p. blz. 17.
- 24.Lenin, Complete Werken, Deel XIII, blz. 102.
- 25.K. Marx, „Kritiek van de politieke economie“, Inleiding.
- 26.K. Marx en Fr. Engels, Verzamelde Werken, Deel I, Eerste halve deel, blz. 614.
- 27.Karl Marx, „Loonarbeid en Kapitaal“, Marxistische Bibliotheek, Deel 9, blz. 27, „Pegasus“.
- 28.Onder „arbeidsmiddelen” verstaat Marx hier hoofdzakelijk de productiewerktuigen. – J. St.
- 29.K. Marx, „Het Kapitaal“, Deel 1, Uitgave 1932, blz. 187—188.
- 30.K. Marx. „De Ellende van de Filosofie“, Moskou 1939, blz. 91.
- 31.te zelfder plaatse blz. 42.
- 32.F. Engels, Voorwoord-tot de Duitse Uitgave van het „Manifest“ van 1883.
- 33.d.w.z. in de productie van de voor het leven van de mensen noodzakelijke materiële goederen. – J. St.
- 34.door mij vet gedrukt - J. St.
- 35.K. Marx, „Kritiek van de politieke economie“, Inleiding.
- 36.Manifest van de Communistische Partij. „Pegasus“, 1945, Amsterdam, blz. 29.
- 37.Zelfde pagina, blz. 28.
- 38.Marx. „Het Kapitaal“, Deel I, 1932* blz. 791.
- 39.Onleesbaar.
- 40.Marx, Ausgewählte Schriften 1, blz. 359—360.